

Теорія та методика навчання

УДК 376-056.26

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.19649969>

**Дидактичний ресурс курсу «Основи інклюзивної педагогіки»
у підготовці майбутніх учителів початкових класів
до педагогічного спостереження**

Гордійчук Оксана Євгенівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та методики
початкової освіти факультету педагогіки, психології та соціальної роботи
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Чернівецька
область, м. Чернівці, вул. Коцюбинського, 2, індекс
Україна, <https://orcid.org/0000-0002-3298-9533>

Прийнято: 11.03.2026 | Опубліковано: 30.03.2026

***Анотація.** У статті проаналізовано зміст курсу «Основи інклюзивної педагогіки», обґрунтовано необхідність включення теми педагогічного спостереження та визначено її значення для підвищення практичної спрямованості професійної підготовки майбутніх учителів.*

***Метою статті** є аналітичне осмислення змісту навчальної дисципліни «Основи інклюзивної педагогіки», теоретичне обґрунтування доцільності включення до її структури теми педагогічного спостереження, а також розроблення дидактичного ресурсу, спрямованого на формування у майбутніх учителів початкових класів готовності до виявлення особливих освітніх потреб дитини. **Методи дослідження.** У процесі дослідження використано комплекс взаємопов'язаних методів: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація наукових джерел), структурно-функціональний аналіз змісту*

навчальної дисципліни, а також методи педагогічного моделювання для розроблення дидактичного ресурсу курсу. **Цілі дослідження** передбачали здійснення аналітичного огляду змісту дисципліни, виявлення його потенціалу у формуванні професійної компетентності майбутніх учителів, обґрунтування необхідності включення теми педагогічного спостереження та визначення форм і методів її реалізації у процесі професійної підготовки. **Результати дослідження.** Установлено, що зміст курсу «Основи інклюзивної педагогіки» є логічно структурованим і забезпечує формування когнітивного та частково діяльнісного компонентів професійної компетентності. Водночас виявлено недостатню представленість педагогічного спостереження як самостійного змістового компонента. Обґрунтовано доцільність введення теми «Педагогічне спостереження як професійний інструмент...» та розроблено дидактичний ресурс курсу, що включає лекційні, семінарські та практико-орієнтовані форми роботи, а також інструментальне забезпечення у вигляді карти педагогічного спостереження. **Висновки.** Доведено, що включення до змісту курсу теми педагогічного спостереження сприяє підвищенню практичної спрямованості професійної підготовки майбутніх учителів, формуванню їх діагностичної та рефлексивної компетентності, а також забезпечує готовність до ефективної діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Ключові слова: інклюзивна педагогіка, професійна підготовка вчителя, дидактичний ресурс, педагогічне спостереження, особливі освітні потреби.

Didactic Resources of the Course “Fundamentals of Inclusive Pedagogy” in the Professional Training of Future Primary School Teachers for Pedagogical Observation

Hordiichuk Oksana Yevheniivna

PhD in Pedagogy,

Associate Professor of the Department of Pedagogy and Methods of Primary Education, Faculty of Pedagogy, Psychology and Social Work,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi,
Chernivtsi Region, 2 Kotsiubynskyi Street, Chernivtsi,

Ukraine <https://orcid.org/0000-0002-3298-9533>

Abstract. *The article analyzes the content of the course “Fundamentals of Inclusive Pedagogy”, substantiates the necessity of introducing the topic of pedagogical observation, and determines its significance for enhancing the practical orientation of future teachers’ professional training.*

*The purpose of the article is to provide an analytical interpretation of the content of the academic discipline “Fundamentals of Inclusive Pedagogy”, to theoretically substantiate the feasibility of including the topic of pedagogical observation in its structure, and to develop a didactic resource aimed at forming future primary school teachers’ readiness to identify children’s special educational needs. **Research methods.** The study employed a set of interrelated methods, including theoretical methods (analysis, synthesis, generalization, and systematization of scientific sources), structural and functional analysis of the course content, as well as methods of pedagogical modeling for designing the didactic resource. **Research objectives** included conducting an analytical review of the course content, identifying its potential in developing future teachers’ professional competence, substantiating the necessity of introducing the topic of pedagogical observation, and determining the forms and*

*methods of its implementation in professional training. **Research results.** It has been established that the content of the course “Fundamentals of Inclusive Pedagogy” is logically structured and ensures the formation of cognitive and partially activity-based components of professional competence. At the same time, insufficient representation of pedagogical observation as an independent content component has been identified. The feasibility of introducing the topic “Pedagogical Observation as a Professional Tool...” has been substantiated, and a didactic resource has been developed, including lectures, seminars, practice-oriented activities, and instrumental support in the form of a pedagogical observation chart. **Conclusions.** It has been proven that the inclusion of the topic of pedagogical observation in the course content contributes to enhancing the practical orientation of future teachers’ professional training, the development of their diagnostic and reflective competence, and ensures their readiness for effective activity in an inclusive educational environment.*

Keywords: *inclusive pedagogy, teacher professional training, didactic resource, pedagogical observation, special educational needs.*

Постановка проблеми. В умовах реалізації концепції Нової української школи особливого значення набуває формування професійної готовності вчителя до роботи з різними категоріями дітей, зокрема з особливими освітніми потребами (ООП).

У цьому контексті ключовим стає питання не лише теоретичної підготовки майбутніх педагогів початкових класів, але й формування практичних умінь, необхідних для здійснення педагогічної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі.

Одним із таких умінь є педагогічне спостереження, яке визначається за Педагогічним словником У. Гончаренка як: «цілеспрямоване, систематичне вивчення педагогічних явищ і процесів у природних умовах їх перебігу» [2,

с.242], що підкреслює його значення як одного з базових методів педагогічної діагностики.

Водночас, як зазначає З. Шевців, сучасна інклюзивна педагогіка потребує переходу від декларативного до діяльнісного рівня підготовки вчителя, що передбачає сформованість здатності аналізувати освітні ситуації та приймати обґрунтовані педагогічні рішення. За словами авторки: «У процесі навчання в інклюзивному класі вчитель використовує різні методи діагностики, добираючи їх у залежності від індивідуальних особливостей та освітніх можливостей усіх учнів, теми, змісту, що дозволить подолати суб'єктивізм і формалізм» [8, с. 222]. Проте аналіз освітньої практики свідчить, що вчителі інклюзивних класів та асистенти вчителів часто не володіють достатнім рівнем умінь системного спостереження, що ускладнює реалізацію індивідуального підходу.

Аналіз авторської робочої програми навчальної дисципліни «Основи інклюзивної педагогіки», впровадженої у процес підготовки здобувачів вищої освіти у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича, засвідчує її змістову насиченість, водночас актуалізує проблему недостатньої представленості педагогічного спостереження як самостійного змістового компонента професійної підготовки.

Виявлена суперечність між потребою формування у майбутніх учителів початкових класів умінь педагогічного спостереження та їх недостатньою представленістю у змісті навчальної дисципліни зумовлює необхідність звернення до наукових джерел з метою теоретичного обґрунтування означеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх років у вітчизняному науковому просторі спостерігається активізація дисертаційних досліджень, присвячених проблемам інклюзивної освіти та професійної підготовки майбутніх учителів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

У дисертації Л. Бондар «Формування професійної готовності майбутніх учителів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами» (2020) зазначено, що «важливою складовою професійної діяльності вчителя є здатність до системного спостереження за дитиною як основи прийняття педагогічних рішень» [1].

Зокрема, у дисертаційному дослідженні Н. Кравченко «Формування інклюзивної компетентності майбутніх учителів початкової школи» (2021) обґрунтовано, що «ефективність професійної підготовки вчителя визначається рівнем сформованості здатності до аналізу індивідуальних освітніх потреб учнів» [3].

У роботі О. Тараненко «Підготовка майбутніх учителів до організації інклюзивного навчання в початковій школі» (2022) акцентовано увагу на тому, що «діяльнісний компонент підготовки майбутнього педагога має базуватися на використанні практико-орієнтованих методів, зокрема аналізу педагогічних ситуацій та діагностики освітніх труднощів» [7].

У контексті формування професійної готовності майбутніх учителів до педагогічного спостереження особливої значущості набуває практико-орієнтований характер навчання. Як зазначає С. Сидорів, «ефективна підготовка майбутнього вчителя передбачає активне залучення студентів до моделювання професійних ситуацій, аналізу педагогічної діяльності та рефлексії власного досвіду» [6]. Водночас дослідник виокремлює основні характеристики готовності педагогів до запровадження інклюзивної освіти, зокрема системність, комплексність та особистісну спрямованість, а також наголошує на необхідності врахування трьох взаємопов'язаних компонентів професійно-педагогічної культури педагога – технологічного, інформаційного та аксіологічного [6].

Крім того, С. Сидорів підкреслює: «практико-орієнтоване навчання сприяє формуванню професійних умінь, необхідних для прийняття педагогічних рішень у реальних освітніх ситуаціях» [6], що особливо актуально в умовах

інклюзивного освітнього середовища. У цьому контексті педагогічне спостереження постає не лише як метод педагогічної діагностики, а й як важливий інструмент професійної діяльності вчителя, що забезпечує об'єктивне виявлення освітніх потреб дитини.

Аналіз зазначених досліджень дозволяє констатувати, що сучасні наукові розвідки зосереджені переважно на формуванні інклюзивної компетентності педагога, розвитку його готовності до організації освітнього процесу та взаємодії з учасниками інклюзивного освітнього середовища. Водночас педагогічне спостереження здебільшого розглядається як складова педагогічної діагностики без належного виокремлення його як самостійного компонента професійної підготовки.

Разом із тим сучасні дослідження підтверджують значущість педагогічного спостереження як основи індивідуалізації навчання.

Як підкреслює З. Шевців, ефективність інклюзивного навчання пов'язана з необхідністю системного вивчення індивідуальних особливостей дитини, що актуалізує значення педагогічного спостереження як одного з ключових методів педагогічної діагностики [8].

Зокрема, С. Миронова наголошує, що «ефективне навчання дітей з особливими освітніми потребами передбачає постійне вивчення їхніх індивідуальних особливостей розвитку» [4, с.67].

У свою чергу, О. Савченко підкреслює, що «процес навчання має ґрунтуватися на систематичному вивченні учня та врахуванні його індивідуальних можливостей» [5, с. 134].

Таким чином, педагогічне спостереження постає як ключовий метод педагогічної діяльності, що забезпечує об'єктивне виявлення освітніх потреб дитини та створює підґрунтя для реалізації індивідуального підходу.

Попри значну кількість наукових досліджень, питання педагогічного спостереження як окремого компоненту професійної підготовки вчителя та його

дидактичного забезпечення у структурі навчального курсу залишаються недостатньо розробленими, що зумовлює необхідність подальших наукових пошуків у цьому напрямі.

Виділення невирішених частин проблеми. Аналіз наукових джерел і змісту навчальної дисципліни дозволяє виокремити такі проблемні аспекти:

- відсутність цілісного підходу до формування компетентності педагогічного спостереження;
- недостатня інтеграція теоретичних і практичних компонентів;
- обмежене використання діагностичних інструментів у підготовці студентів;
- недостатня увага до формування рефлексивних умінь.

Метою статті є аналітичне осмислення змісту навчальної дисципліни «Основи інклюзивної педагогіки», теоретичне обґрунтування доцільності включення до її структури теми педагогічного спостереження та розроблення відповідного дидактичного ресурсу, спрямованого на формування у майбутніх учителів початкових класів готовності до виявлення особливих освітніх потреб дитини.

У межах **викладу основного матеріалу дослідження** передусім здійснимо аналітичний огляд змісту навчальної дисципліни «Основи інклюзивної педагогіки» як основи формування професійної компетентності студентів спеціальності 013 «Початкова освіта».

Так, зміст навчальної дисципліни *«Основи інклюзивної педагогіки»*, репрезентований у робочій програмі, розроблено відповідно до освітньо-професійної програми «Початкова освіта» та характеризується логічною структурованістю, системністю й відповідністю сучасним вимогам професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Його побудова відображає послідовний перехід від теоретичного осмислення феномену інклюзії до формування практичних умінь організації освітнього процесу в умовах

інклюзивного освітнього середовища. У структурі курсу доцільно виокремлено три взаємопов'язані змістові модулі, кожен із яких виконує специфічну функцію у формуванні інклюзивної компетентності майбутнього педагога початкових класів.

Теоретико-методологічний модуль: формування концептуального мислення майбутнього вчителя початкових класів.

Перший блок (теми 1.1–1.4) спрямований на формування фундаментальних знань про інклюзивну педагогіку як галузь наукового знання. Його зміст охоплює питання генези інклюзивної педагогіки, становлення інклюзивної освіти у світовому та вітчизняному контексті, нормативно-правового забезпечення інклюзивного навчання, а також психолого-педагогічних особливостей розвитку дітей з ООП.

Цінність цього блоку полягає у формуванні в студентів цілісного уявлення про інклюзію як соціально-педагогічне явище. Зокрема, розгляд сучасних парадигм інклюзії (правозаснованого підходу та соціальної моделі інвалідності) сприяє переорієнтації майбутніх учителів початкових класів від медичної до соціальної інтерпретації особливостей розвитку дитини. Це відповідає сучасним науковим підходам, згідно з якими інклюзивна освіта розглядається не як система компенсації дефіцитів, а як середовище розвитку потенціалу кожної дитини [7].

Особливого значення набуває тема, присвячена психолого-педагогічним особливостям дітей з ООП, яка формує основу для подальшого розуміння індивідуальних освітніх потреб. Аналіз змісту цієї теми свідчить про її орієнтацію на формування емпатійного ставлення до дитини, усвідомлення значення безпечного та підтримувального освітнього середовища, що узгоджується з положеннями досліджень С. Миронової [4].

Таким чином, теоретичний блок виконує важливу функцію формування когнітивного компонента інклюзивної компетентності, забезпечуючи наукове підґрунтя для подальшої професійної діяльності.

Організаційно-методичний блок: формування технологічної готовності до інклюзивної діяльності.

Другий блок (теми 2.1–2.5) спрямований на формування у студентів умінь організації освітнього процесу в інклюзивному класі. Його зміст включає питання навчально-методичного забезпечення інклюзивного навчання, планування освітнього процесу (ІНП, ІПР), адаптації та модифікації, оцінювання навчальних досягнень учнів з ООП, а також взаємодії з батьками. Цей блок має виражений практико-орієнтований характер і сприяє формуванню діяльнісного компонента професійної компетентності.

Аналіз тематики адаптації та модифікації свідчить про орієнтацію курсу на формування у студентів здатності гнучко реагувати на освітні потреби учнів, що відповідає сучасним підходам до організації інклюзивного навчання. Водночас значна увага приділяється питанням оцінювання, що розглядається не лише як контроль, а як інструмент підтримки розвитку дитини. Особливу цінність має включення теми педагогічної взаємодії з батьками, яка формує у студентів розуміння партнерської моделі взаємодії, що є важливою складовою інклюзивного освітнього середовища.

Таким чином, організаційно-методичний блок забезпечує формування технологічної готовності майбутнього вчителя початкових класів до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі.

Професійно-практичний блок: інтеграція знань і формування професійної ідентичності.

Третій блок (теми 3.1–3.5) орієнтований на формування цілісної професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів. Він охоплює питання інклюзивної компетентності, моделювання професійної діяльності, дидактики інклюзивного навчання, а також діяльності асистента вчителя.

Цей блок виконує інтегративну функцію, поєднуючи теоретичні знання та практичні вміння. Зокрема, теми, присвячені моделюванню педагогічної діяльності, сприяють розвитку здатності студентів до аналізу освітніх ситуацій та прийняття рішень, що відповідає сучасним вимогам до професійної підготовки вчителя.

Таким чином, професійно-практичний блок забезпечує формування інтегрованої інклюзивної компетентності, яка включає знання, уміння, цінності та рефлексивні здібності.

Проведений аналіз змісту курсу дозволяє зробити висновок, що він:

- є логічно структурованим і методично обґрунтованим;
- забезпечує формування когнітивного та частково діяльнісного компонентів професійної компетентності;
- відповідає сучасним вимогам інклюзивної освіти.

Водночас проведений аналіз змісту навчальної дисципліни дозволив встановити, що попри наявність тем, пов'язаних із педагогічною діагностикою та аналізом освітнього процесу, педагогічне спостереження не представлено як самостійний змістовий компонент професійної підготовки майбутніх учителів. Така ситуація зумовлює певний розрив між знаннями студентів про індивідуальні особливості розвитку дитини з освітніми труднощами та практичними вміннями їх виявлення й аналізу, що ускладнює реалізацію індивідуального підходу в умовах інклюзивного навчання.

З огляду на зазначене доцільним є доповнення змісту курсу спеціальною темою *«Педагогічне спостереження як професійний інструмент виявлення особливих освітніх потреб дитини в умовах інклюзивного освітнього середовища»*, яка спрямована на формування у студентів відповідної діагностичної компетентності. Запровадження такої теми має важливе дидактичне значення, оскільки дозволяє інтегрувати теоретичний і практичний компоненти підготовки, забезпечити формування вмінь об'єктивного аналізу

освітніх ситуацій та підвищити рівень готовності майбутніх учителів до професійної діяльності в інклюзивному середовищі.

Реалізація зазначеної теми передбачає її включення до структури дидактичного ресурсу курсу через систему взаємопов'язаних форм організації навчання. Зокрема, лекційне заняття має проблемно-аналітичний характер і спрямоване на формування цілісного уявлення про педагогічне спостереження як професійну діяльність учителя. У межах лекції доцільно розкрити теоретико-методологічні засади педагогічного спостереження, визначити його місце у структурі професійної діяльності вчителя, обґрунтувати роль у виявленні особливих освітніх потреб дитини, а також охарактеризувати основні види спостереження. Важливим є також розгляд принципів організації спостереження (об'єктивності, системності, валідності, етичності), його структури та етапів (підготовчого, основного, аналітичного, рефлексивного), а також вимог до фіксації результатів.

Особлива увага приділяється методам та інструментам педагогічного спостереження, зокрема використанню карт спостереження, чек-листів, щоденників, протоколів, а також цифрових засобів (відеоспостереження, аналіз кейсів). У цьому контексті розглядаються поведінкові та когнітивні індикатори особливих освітніх потреб, особливості інтерпретації результатів спостереження та взаємодії вчителя з фахівцями команди психолого-педагогічного супроводу. Завершальним компонентом лекції є аналіз можливостей практичного застосування результатів спостереження, зокрема для визначення освітніх потреб дитини, планування індивідуальної освітньої траєкторії (ІПР), а також розгляд типових помилок педагогічного спостереження та шляхів їх подолання.

Закріплення та поглиблення теоретичних знань забезпечується у процесі проведення семінарського заняття, організованого у формі кейс-методу з елементами відеоаналізу. Така форма роботи сприяє активізації пізнавальної діяльності студентів і формуванню аналітичних умінь, оскільки передбачає

аналіз педагогічних ситуацій, заповнення карт спостереження та обговорення отриманих результатів у групі. У процесі дискусії студенти навчаються відокремлювати факти від інтерпретацій, аргументувати власні висновки та здійснювати рефлексію власної діяльності.

Важливою складовою дидактичного ресурсу є організація самостійної роботи студентів, яка має практико-орієнтований характер і передбачає виконання завдань, спрямованих на формування досвіду педагогічного спостереження. До таких завдань належать розробка власних інструментів спостереження (карт, чек-листів), аналіз педагогічних кейсів, а також проведення реального або змодельованого спостереження з подальшим оформленням результатів і їх інтерпретацією.

Ключовим інструментальним елементом запропонованого дидактичного ресурсу виступає карта педагогічного спостереження, яка забезпечує структурованість діяльності студентів, сприяє формуванню аналітичних умінь та мінімізує суб'єктивність у процесі оцінювання поведінкових проявів дитини. Використання такого інструменту дозволяє майбутнім учителям перейти від інтуїтивного до науково обґрунтованого підходу в аналізі освітніх ситуацій.

Таким чином, включення до змісту курсу теми, присвяченої педагогічному спостереженню, у поєднанні з відповідними формами та методами навчання забезпечує підвищення практичної спрямованості професійної підготовки майбутніх учителів, сприяє формуванню їх діагностичної та рефлексивної компетентності та відповідає сучасним вимогам інклюзивної освіти.

Висновки. Проведене дослідження дозволило здійснити цілісний аналіз змісту навчальної дисципліни «Основи інклюзивної педагогіки» у системі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів та визначити її потенціал у формуванні інклюзивної компетентності.

Зокрема, виокремлені теоретико-методологічний, організаційно-методичний та професійно-практичний блоки сприяють формуванню цілісного

уявлення про інклюзивну освіту, оволодінню технологіями організації освітнього процесу та розвитку професійної ідентичності вчителя.

Водночас встановлено, що у змісті дисципліни недостатньо представлено педагогічне спостереження як самостійний змістовий компонент професійної підготовки, що зумовлює розрив між теоретичними знаннями студентів про індивідуальні особливості розвитку дитини та практичними вміннями їх виявлення й аналізу. Це актуалізує необхідність удосконалення дидактичного ресурсу курсу шляхом посилення його практичної спрямованості.

Обґрунтовано доцільність включення до змісту навчальної дисципліни теми «Педагогічне спостереження як професійний інструмент виявлення особливих освітніх потреб дитини в умовах інклюзивного освітнього середовища», що забезпечує інтеграцію теоретичних знань і практичних умінь, формування діагностичної компетентності майбутніх учителів та підвищення рівня їх готовності до професійної діяльності в інклюзивному середовищі.

Доведено, що ефективність формування компетентності педагогічного спостереження забезпечується впровадженням комплексу взаємопов'язаних форм і методів навчання, зокрема проблемно-аналітичних лекцій, семінарських занять із використанням кейс-методу та відеоаналізу, а також практико-орієнтованої самостійної роботи студентів. Важливим інструментом дидактичного ресурсу визначено карту педагогічного спостереження, яка сприяє структуризації діяльності студентів, розвитку аналітичних умінь і забезпеченню об'єктивності оцінювання.

Таким чином, запропонований дидактичний ресурс курсу сприяє підвищенню якості професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, формуванню їх готовності до здійснення педагогічного спостереження як ключового інструменту виявлення особливих освітніх потреб дитини та відповідає сучасним вимогам розвитку інклюзивної освіти.

Список використаних джерел

1. Бондар Л. І. Формування професійної готовності майбутніх учителів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. – Львів, 2020. – 251 с.
2. Гончаренко У. Український педагогічний словник. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Кравченко Н. В. Формування інклюзивної компетентності майбутніх учителів початкової школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. – Київ, 2021. – 245 с.
4. Миронова С. П. Психолого-педагогічні основи інклюзивної освіти : навч. посіб. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2020. – 256 с.
5. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручник. – Київ : Грамота, 2019. – 504 с.
6. Сидорів С. Формування мотиваційно-ціннісної готовності майбутніх учителів до створення інклюзивного освітнього середовища в початковій школі (експериментальний кейс) // Суспільство та національні інтереси. – 2025. – Вип. 3 (11). – С. 326–337. – DOI: 10.52058/3041-1572-2025-3(11)-326-337. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://perspectives.pp.ua/index.php/sni/article/view/21042/21018> (дата звернення: 27.03.2026).
7. Тараненко О. М. Підготовка майбутніх учителів до організації інклюзивного навчання в початковій школі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. – Харків, 2022. – 268 с.
8. Шевців З. М. Основи інклюзивної педагогіки: підручник. Видання 2-ге, виправлене, доповнене. Львів: «Новий світ – 2000», 2020. 264 с.